

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2021 / 1: 7-14.

Eski Türk Yazıtlarındaki Örgin Sözcüğü Üzerine

Erhan AYDIN*

Öz: Eski Türk yazıtları, türlü konularda binlerce sözcük bulduran büyük bir hazinedir. Bu sözcüklerin büyük bir bölümünü askerlik sistemi, savaşlar, barışlar ve devletlerarası diplomasi oluşturmaktadır. Eski Türk yazıtlarında askerî terminoloji ile ilgili konular epeyce yer tutuyor olsa da gündelik hayata dair izler de bulunmaktadır. Çok zaman açık olarak ifade edilmemiş gibi görünse de bu izleri cümleler arasından seçebilmek mümkündür. Elde edilen sözcükler, genelde tüm Türkleri ilgilendirdiği gibi özelde Uygur, Türgeş, Kırgız gibi Türk boylarını da hâliyle ilgilendirmektedir.

Bu makalede, yalnızca Uygur Kağanlığı yazıtları ile Budist ve Manibaist eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespit edilen örgin sözcüğü ve bu sözcüğün fiil tabanı olan örgi- fiili bakımında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Sözcüğün eski Türk yazıtlarındaki toplam dokuz tanığının Türk runik harfleriyle yazımındaki tutarsızlık, kökeninin Türkçe olması gerektiği konusunda kanıt olarak sunulacaktır. Ayrıca araştırmacıların önerdiği, gerek doğrudan ve gerekse Kitanca aracılığıyla dolaylı olarak Moğolca kökenli olduğu konusunda daha fazla bilgiye ihtiyaç olduğuna değinilecektir. Sözcüğün kökeni ile ilgili görüş belirtenlerin, Şine Usu yazıtının güney yüzünün 10. satırında yer alan örgi- fiilini gözden kaçırdığı anlaşılmaktadır. Örgi- fiilinden -n+ fiilden isim yapma ekiyle isim yapıldığı ve anlamının ise 'taht' değil, 'yönetim merkezi', 'kağanlık otağı' olduğu önerilecek ve ayrıca eski Uygur Türkçesindeki örgin biçiminin, örgin sözcüğündeki ünlülerin uyuma girmesi sonucunda ortaya çıkmış olabileceği ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Eski Türk Yazıtları, Uygur Yazıtları, Örgin, Yönetim Merkezi.

On The Word Örgin In The Old Turkic Inscriptions

Abstract: Old Turkic inscriptions are a great treasury that contains thousands of words on various topics. A large part of these words are the military system, wars, peace and inter-state diplomacy. Even though issues related to military terminology have a great place in the old Turkic inscriptions, there are also traces of daily life. Although it does not seem to be clearly expressed for a long time, it is possible to choose these traces from among sentences. The words obtained generally concern all Turks as well as Turk tribes such as Uygur, Türgeş and Kırgız in particular. The words obtained generally concern all Turks as well as Turk tribes such as Uygur, Türgeş and Kırgız in particular. In this article, only evaluations will be made on the verb-base of the word and its verb-verb, which were found in the Uyghur Khaganate

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi (Türkiye), E-posta: ayerhan@gmail.com / ORCID ID: 0000-0003-4795-7320.

inscriptions and the Buddhist and Manichaeic texts of old Uyghur. The inconsistency in the spelling of the word with the Turkic runic letters of a total of nine witnesses in the old Turkic inscriptions will be presented as evidence that its origin must be Turkic. It will also be mentioned that there is a need for more information on the Mongolian origin proposed by the researchers, both directly and indirectly through Kbitan. It will also be mentioned that those who express their views on the origin of the word overlook the verb in the 10th line of the south face of the Şine Usu inscription. It will be suggested that the noun is made from the verb -n+ verb making nouns and its meaning is not 'throne' but 'administrative center', 'kagan's marquee', and it will also be stated that the formal form in old Uyghur Turkic may have emerged as a result of the harmony of the vowels in the word knit.

Key Words: Old Turkic, Old Turkic Inscriptions, Uyghur Inscriptions, Örgin, Governance center.

Giriş

Eski Türk yazıtlarının, neredeyse her konuda binlerce sözcüğü barındıran büyük bir hazine olduğunda kuşku bulunmamaktadır. Türklerin bilinen ilk yazılı belgeleri olması nedeniyle çok değerli olmasından başka, askerî terminoloji dışında, örneğin gündelik hayata dair izler içeren ipucu sözcüklerin elde edilmesi yazıtların değerini artırmaktadır. Dolayısıyla da bu sözcüklerdeki gündelik hayata ilişkin ipuçları, Türklerin en azından sekizinci yüzyıl ve sonrası kültür hayatını anlayabilmek adına kuşkusuz çok değerli olmaktadır. Eski Türk yazıtları üzerinde çalışan her araştırmacı, her sözcüğü ayrıntısıyla işler, önceki önerileri değerlendirir ve yeni öneriler getirerek hem bilim dünyasına hem de Türk diline, tarihine, kültürüne katkıda bulunmuş olur.

Bu makalede yalnızca Uygur Kağanlığı yazıtları ile Budist ve Manihaist eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespit edilen *örgin* sözcüğü ve bu sözcüğün fiil tabanı olan *örgi-* fiili hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Öncelikle sözcüğün hem yazıtlar döneminde ele geçen tanıkları hem de yazıtlar döneminden sonraki örnekleri verilecektir. Ardından sözcüğün etimolojisi ile ilgili önceki görüşlere değinilip bu görüşlerin eksik taraflarına işaret edilecek, sonrasında ise sözcüğün Türkçe olduğu yönündeki kanıtlar üzerinde durulacaktır.

1. *Örgin* Sözcüğünün Eski Türk Yazıtlarındaki Tanıkları

Sözcük *örgin* biçimiyle yalnızca Uygur Kağanlığı'nın kağanlık yazıtlarında tespit edilmiştir. Sözcüğün geçtiği dokuz örneğin bulunduğu satırlar aşağıda verilmiştir:

- Tes yazıtı güney 2. satır: <...>[te]zig kasar kur<ı>g kontı çit tikdi **örgin** yaratdı yayladı “<...> Tes (Irmağı'nın) (kaynağıma?), Kasar'ın batısına yerleşti. Çit dikti, kağanlık otağını kurdurdu, yazı (orada) geçirdi.”
- Tariat yazıtı güney 6. satır: *Atadı teñride bolmuş el etmiş bilge kagan atadı el bilge katun atadı kagan atanıp katun atanıp ötüken ortosında as öñüz baş kan idok baş kedinin **örgin** bunta eti<t>dim* “atadı. Tengride Bolmuş El Etmış Bilge Kağan (olarak) atadı. (Eşimi) El bilge Katun (olarak) atadı. Kağan (olarak) atanıp (eşim de) hatun (olarak) atanıp Ötüken'in ortasında As Öngüz Baş ve Kan Iduk Baş (dağlarının) batısında kağanlık otağını burada kurdurdum.”
- Tariat yazıtı batı 1. satır: *Teñride bolmuş el etmiş bilge kagan el bilge katun <...> kagan atıg katun atıg atanıp ötüken kedin uçında tez başında **örgin** [anta etitdim çit] anta yarattdım bars yılka yılan yılka eki yıl* “Tengride Bolmuş El Etmış Bilge Kağan (ve eşim) El Bilge Katun <...> kağan adını, hatun adını alıp Ötüken'in batı ucunda, Tes (Irmağı'nın) kaynağında kağanlık otağını

ESKİ TÜRK YAZITLARINDAKİ ÖRGİN SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

- (orada kurdurdum, karargâh çitlerini) orada vurdurdum. Pars yılında (750) (ve) yılan yılında (753) iki yıl”
- Tariat yazıtı batı 2. satır: *Yayladım ulu yılıka ötügen ortostıta as öñüz baş kan idok baş kedininte yayladım örgin bunta yaratı<t>dım çıt bunta tokıtdım bıy yıl<l>ıık tümen künlük bitigimin belgümün bunta* “yayladım. Ejderha yılında (752) Ötüken’in ortasında, As Öngüz Baş (ile) Kan Iduk Baş (dağlarının) batısında yayladım. Kağanlık otağını burada yaptırttım. Karargâh çitlerini burada vurdurdum. Bin yıllık on bin günlük yazıtımı ve damgamı burada”
 - Şine Usu yazıtı doğu 8. satır: *Tokıdım ol y[ılka] <...> [içi]kd[i] . ç . ant[a] <...> [te]z başınta kasar kur<i>dın örgin anta étitdim çıt anta tokıtdım yay anta yayladım yaka anta yakaladım belgümün bitigimin anta yaratıtdım ançıp ol yıl küzün ilgerü yorıdım tatarıg ayıtdım tawışgan yıl* “Bozguna uğrattım. O yıl içinde <...> tâbi oldu. Orada <...> Tes Irmağı’nın kaynağında (ve) Kasar’ın batısında kağanlık otağını kurdurdum, çiti orada vurdurdum. Yazı orada geçirdim. (Karargâhımın) sınırlarını belirledim. Damgamı (ve) yazıtımı orada meydana getirdim. Ondan sonra o yıl güzün doğuya doğru yürüdüm. Tatarları korkuttum? (tehdit ettim?). Tavşan yılının (751)”
 - Şine Usu yazıtı doğu 9. satır: *Bëşinç ayka teg[i] <...>-ka ö[tüken yış] başı anta [as] öñüz başı anta idok baş kédinte yawaş tokuş beltirinte anta yayladım örgin anta yaratıtdım çıt anta tokıtdım bıy yıllık tümen künlük bitigimin belgümün anta yası taşka* “beşinci ayına kadar <...>-a Ötüken (ormanlı) Dağı zirvesi, As-Öngüz Baş (ile), Iduk Baş’ın batısında Yavaş ve Tokuş (ırmaklarının) birleştiği yerde yazı geçirdim. Kağanlık otağını orada kurdurdum, çiti orada vurdurdum, bin yıllık on bin günlük yazıtımı ve damgamı orada yassı taş”
 - Şine Usu yazıtı güney 10. satır: *Anta bodun içikd[i] <...> y^lr^l<...> ri . d²g²l²ö/ük.l² . karlok tapa tezip kirti anta yana tüşüp orkon balıklıg beltirinte él örginin anta örgipen étitdim él ewi[n] <...>* “Halk o anda tâbi oldu. <...> Karluklara doğru kaçıp gitti. Oradan yine geri dönüp Orhon Irmağı (ile) Balıklıg Irmağı’nın birleştiği yerde ülkenin kağanlık otağını (yönetim merkezini) orada kurdurup düzenledim. Ülkenin karargâhını <...>”
 - Şine Usu yazıtı batı 6. satır: *i/i <...> s²<...> y[égi]r[mike] anta . [ya]na <...> i/i <...> s² <...> m <...-de tugın² .. tılıg <...> s² kawışıp m <...>-in bir otuzka ben .. o/u . k^ll² <...>-miş ör[gin]? <...> [ü]ç o[tuz]ka anta sançdım yarış agulug ara yét başınt<a> ara* “<...> yirmisinde orada yine <...>-de tuğunu <...> muhbirleri <...> birleşip <...> yirmi birinde ben <...>-miş <...> yirmi üçünde orada mızrakladım. Yarış (ve) Agulug arasında, Yit(?) (Irmağı’nın kaynağında)”
 - I. Karabalgasun yazıtı II. Bölüm 8. satır: <...> [ö]rginte in-<...> “kağanlık otağında (yönetim merkezinde)”

Örgin sözcüğünün fiil tabanı olan *örgi-* biçimi ise tüm eski Türk yazıtlarında yalnızca bir kez tespit edilmiştir. Fiilin geçtiği yer ve satır şöyledir:

- Şine Usu yazıtı güney 10. satır: *Anta bodun içikd[i] <...> y^lr^l<...> ri . d²g²l²ö/ük.l² . karlok tapa tezip kirti anta yana tüşüp orkon balıklıg beltirinte él örginin anta örgipen étitdim él ewi[n] <...>* “Halk o anda tâbi oldu. <...> Karluklara doğru kaçıp gitti. Oradan yine geri dönüp Orhon Irmağı (ile) Balıklıg Irmağı’nın birleştiği yerde ülkenin kağanlık otağını (yönetim merkezini) orada kurdurup düzenledim. Ülkenin karargâhını <...>”

Yukarıda verilen örneklere göre; *örgin* sözcüğü dokuz kez tespit edilmiş olup bunlardan Şine Usu yazıtının batı yüzünün 6. satırındaki örnek, doldurma ile elde edilebilmektedir. *Örgin* sözcüğünün fiil tabanı olan ve ‘otağ, taht kurmak’ anlamındaki *örgi-* ise bir kez Şine Usu yazıtının güney 10. satırında *-pAn* zarf-fiil ekli biçimiyle zarf olarak elde edilmiştir.

Tespit edilen örneklerin Türk runik harfleri ile yazımı ise şöyledir:

Örgin

Tes güney 2, Tariat batı 1, Şine Usu doğu 8, 9 : ᳵ᳚᳚᳚

Tariat güney 6, Tariat batı 2, Şine Usu güney 10, I. Karabalgasun II. Bölüm 8. satır: ᳵ᳚᳚᳚

Örgi-

Şine Usu güney 10: ᳵ᳚᳚᳚

Yukarıda verilen yazımlardan anlaşıldığına göre *örgin* sözcüğünün ikinci ünlüsü dört örnekte yazılmış iken dört örnekte ise yazılmamıştır. *Örgi-* fiilinde de ikinci ünlü yazılmamıştır. Ünlünün yazılıp yazılmamasındaki bu tutarsızlığı, sözcüğün Türkçe olması gerektiği konusunda kanıt olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

2. *Örgin* Sözcüğünün Yazıtlardan Sonraki Dönem Tanıkları

Sözcük, eski Türk yazıtları döneminden itibaren eki Uygur Türkçesinden başlamak üzere kullanılmıştır. *Irk Bitig*'in 1. ırkında geçen sözcüğün iki ünlüsü de yazılmıştır. *Tensi men yarın kēce altun örgin üze olurupan meñileyür men ança biliñler edgü ol* “Ben ‘Tensi’yim! Sabah akşam altın taht üzerinde oturup mutlu bir şekilde yaşarım.” “Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (Yıldırım 2017: 33). *örgin/örgün* ‘taht’ (EUTS 101). *örgin~örgün* ‘Thron’ TT III 75(?), *altunlug örgin* TT IIA 68, *waçrazan örgin* TT IVB 54, *linhua örgin* TT VA 31, 32, 64 (Bang-Gabain 1931: 491). *örgin, örgün* ‘taht’ (Gabain 1988: 290). T I D 20 (U 262) 175/7: *Ol : kim ol örgin-ning özintäg* “die als des Thrones Zentrum” (Zieme 1975: 31, özellikle not 175). Xuanzang: *Bolur azu ymä ediz örgün* (Mirsultan 2010: 172). J. Wilkens ise *örgin* sözcüğünü *örgün* maddesine gönderir, *örginin* yanlış okuma sonucunda elde edildiğini belirtir ve *örgün* sözcüğüne ‘taht’ anlamı verir (2021: 540).

Sözcüğün Karahanlı Türkçesinden itibaren Türkçe metinlerde kullanımının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

3. Sözcükle İlgili Görüşler ve Etimolojik Değerlendirmeler

A. von Gabain’in, “*Hükümdarın ordusu yani karargâhı Ötüken’in merkezinde yüksek bir yerde kurulurdu, onun için de buna Örgün adı verilmişti. Arazi bakımından böyle yüksek bir yer bulunmadığı zaman ayrıca hazırlanarak yükseltilirdi. Örgün’ün etrafı bir çit, yâni parmaklıkla çevrilirdi. Örgün’ün önüne, bir belgü, yâni nişin, belki de bir tuğ konurdu.*” (1944: 687) cümleleri hayli ilginç bilgiler içermekle birlikte, gramerinde verdiği ‘taht’ anlamı ile anılan makalesinde verdiği anlamın farklı oluşu Osman N. Tuna (1957: 67)’nın da dikkatini çekmiştir.

Osman F. Sertkaya, Tes yazıtındaki tek örnek olan ve güney yüzünün 2. satırında tespit edilen *örgin* sözcüğünün ve dolayısıyla otağ kurmanın bulunduğu *[te]zig kasar kur<ı>g kontı çıt tiki örgin yaradı yayladı* “Tes (Irmağı’nın) (kaynağına?), Kasar’ın batısına yerleşti. Çit dikti, tahtını kurdurdu, yazı (orada) geçirdi.” cümlesi

ESKİ TÜRK YAZITLARINDAKİ ÖRGİN SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

çerçevesinde Tes yazıtının burada yazıldığı kanatindedir (2003: 28-29). Tabii, Tes yazıtında herhangi bir tarih kaydının bulunmuyor olmasını, yazıtla ilgili bilgilerden olarak kaydetmek gerekmektedir.

Şine Usu yazıtındaki örnek dolayısıyla G. J. Ramstedt, *örgin* sözcüğünü Mo. *örgüğe* ve **örgü-* ile karşılaştırır (1913: 53). Krş. Mo. *örgäge/örgöge* ‘residence or tent of a prince, palace of a khan or a person of rank, etc.’ (VEWT 374). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da ise hem *örgin* hem de *örgün* biçimleri madde başı olarak alınmış ve birbirine gönderme yapılmıştır. *Örgin* için ‘трон; ставка правителя’; *örgün* içinse ‘трон, престол, возвышение’ anlamları verilmiştir (DTS 388).

G. Clauson, *örge-* fiilinden alıp ve ‘throne’ anlamını verir (ED 225b). L. Clark ise, Moğolca kabul ettiği sözcüğün tabanını *ör-* ‘to rise’ fiilinden alarak, *-gin/-gin* ekini fiilden ad yapan ek sayar ve *tér-* ‘to gather together’>*térgin* ‘gathered together, a concentration’; *yel-* ‘to trot, amble’>*yelgin* ‘one who rides fast, traveller’; *kev-* ‘to chew’>*kevgin* ‘indigestible food (that which must be chewed thoroughly’ sözcükleriyle karşılaştırır (1977: 142). Osman N. Tuna *el ebi* maddesini açıklarken şu açıklamaya yer verir: *Ordu “hakanın oturduğu şehir” olduğuna göre, ordu örgin üzerine hükümet merkezinin kurulduğu yığma tepe, el örgin “üzerine hükümdar sarayının kurulduğu yığma tepe” olmalıdır. El örgin ve el ebi’nin arka arkaya gelmesi bu düşüncüyü doğrular niteliktedir.*” Tuna bu açıklamanın ardından *Irk Bitig*’deki örneği verir (1957: 67). Tuna’nın gayretini, sözcüğün kolayca ‘taht’ anlamında olmaması gerektiği çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. S. Starostin vd. sözcüğü Proto Türkçe **ör-* 1. to rise 2. up, above sözcüğünden almış ve *örgin* sözcüğünü ise hemen bu maddenin altında karşılaştırma aracı olarak vermiştir (EDAL 1173). Özellikle *ör-* ‘yükselmek’ fiili ve bu fiilden yapılmış türevler için bk. (OTWF 224-226, 782-783, 809). Marcel Erdal ise *Irk Bitig*’den itibaren eski Uygur metinlerinde *örgin* ve *örgün* biçimlerinde geçen sözcüğün aslının *örgin* olduğunu belirtir (1978: 88).

Aslında *örgin* sözcüğünün kökü olan *örgi-* fiilinin, sözcük ile ilgili görüş beyan eden araştırmacıların gözünden kaçtığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi *örgi-* fiili, zarf-fiil ekli biçimi *örgipen* olarak bir kez tespit edilmiştir. Buna göre, yerden biraz yükseltmek suretiyle yapılan kağan otağı olan *örgin*’in, *örgi-* ‘yükselmek’ fiilinden yapıldığı bellidir. Böylece başta L. Clark olmak üzere, araştırmacıların *ör-* ‘yükseltmek’ fiilinden alarak *-gin+* eki ile ad yapılmış olduğunu öne sürmesi kandırıcı görünmemektedir. *Örgi-* fiili Moğolcada *ergü-*, *örgü-* biçimlerinde; *örgin* sözcüğü ise *ergüğe(n)*, *örgüğe(n)* biçiminde yaşamaktadır (Tekin 1983: 816).

Marcel Erdal, Kitan kaynaklarında *u.ur.g.iñ* olarak geçen ve Kitanca sözlükte Çince *shangjing* (上京) ‘üst başkent’ (Kane 2009: 119) ile birleştirilen sözcüğü, Uygur Kağanlığı yazıtları ve eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespit edilen *örgin* ile birleştirir. Sözcüğün ‘yönetim merkezi’ gibi bir anlama sahip olması gerektiğini belirtir ve sözcüğün < *örü giñ* sözcüğünden, *örü* ‘yukarı’ ve Çince *king* sözcüğünden *giñ* elde edildiğini ifade eder (2013: 194-195).

Yukarıda da görüldüğü gibi birçok araştırmacının Şine Usu yazıtının güney yüzünün 10. satırındaki *örgipen* zarfını gözden kaçırdığı anlaşılmaktadır. Eğer etimoloji denemesi yapılacaksa bile mutlaka *örgi-* fiili yani *örgin* adının fiil tabanı

üzerinden hareket etmek gerektiği, yeterince açıktır. Bu bakımdan *örgin* sözcüğünün *örği-* fiilinden yapıldığı anlaşıldığına göre, *ör-* fiilinden *-gIn+* eki ile kurulduğu fikri ile Kitancaya bağlamanın bir anlamı bulunmamaktadır. Ayrıca, Şine Usu yazıtının güney yüzünün 10. satırında bir kez geçen *örği-* fiilinin *ör-* ‘yükselmek’ ile ilişkisinden de söz edilebilir. Ancak böyle olsa bile *ör-* fiilinden *-G+* ile isim yapıldıktan sonra ancak *örği-* fiili elde edilmiş olabilir. Çünkü *ör-* fiili ‘yükseltmek’ değil, ‘yükselmek’ anlamındadır. Her ne kadar Ramstedt, Räsänen ve Clark bu sözcüğün Moğolca olduğunu belirtmiş olsa da Türkçeden Moğolcaya verilmiş ödünç bir sözcük olduğu da göz önüne alınabilir ve dolayısıyla sözcüğün anlamının ‘taht’ değil, ‘kağanlık otağı’, veya ‘yönetim merkezi’ olması gerektiği öne sürülebilir. Temim b. Bahr’ın Ordubalık (Karabalgasun) ile ilgili aktardığı bilgide, kente beş fersah kala hakanın sarayının damı üzerinde yüz kişilik altından çadır gördüğünü ifade etmiştir. Bunun Çin kaynaklarıyla da teyit edildiği söylenmektedir. Faruk Sümer’e göre “yazın serinlemek gayesiyle çadırını sarayının damına kurdurmuştur.” ifadesi hayalî gibi görünmektedir (Sümer 1994: 32). Şinasi Tekin ise kağan çadırının halk tarafından görülebilecek bir yükseklikte kurulmasını, tamamen bozkıra özgü geleneklerden olduğunu belirtmiş, *karargâhun etrafi aşığı yukarı bir metre yükseklikte bir çit ile çevrilir ve böylece karargâhun sınırları belirlenmiş olurdu.* (Ş. Tekin 1971: 44) ifadesi, bozkırda yerden yükseltilerek yapılmış bir kağanlık otağı, yönetim merkezinin *örgin* olduğu konusunda epeyce fikir vermektedir.

Sözcükle ilgili ayrıca şu kaynaklara da bakılması yararlı olacaktır: (Menges 1958); (Esztergár 1963: 39); (Aydın 2007: 86-87); (Aydın 2016: 293-294), (Aydın 2018: 162).

Sonuç

Makalede Türk runik harfli metinlerden Tes, Tariat, Şine Usu ve I. Karabalgasun yazıtı ile Budist ve Manihaist eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespit edilen *örgin* sözcüğü ve bunun tabanı olan *örği-* fiili üzerinde duruldu. *Örgin* sözcüğünün fiil tabanının sıklıkla araştırmacıların gözünden kaçması nedeniyle türlü etimoloji denemeleri ile özellikle gerek Kitanca yoluyla gerekse doğrudan Moğolcaya bağlama denemeleri bulunduğundan söz edildi. Hâlbuki Şine Usu yazıtının güney yüzünün 10. satırındaki *örgipen* zarfı ve bunun fiil tabanı olan *örği-* göz önüne alındığında *örgin* sözcüğünün tabanını başka fiillerde veya dillerde aramanın boş yere mesai harcamak olduğu vurgulandı. Biri doldurma ile elde edilen toplam dokuz *örgin* tanık ile bir kez geçen *örği-* fiilinin Türk runik harfleri ile yazımındaki tutarsızlık da sözcüğün yabancı kökenli olmadığı için önemli bir veri olarak dikkatlere sunuldu. Eski Uygur Türkçesinden sonraki dönem metinlerinde tespit edilmemiş olması, sözcüğün bozkıra özgü olmasından dolayı unutulduğu ve gerek yerleşik hayatın gerekse İslam çerçevesindeki Arapça veya Farsça sözcüklerin etkisi dolayısıyla kullanımdan düştüğüne işaret olarak değerlendirildi.

Sözcüğün asıl biçiminin *örgin* olduğu elde edilen dokuz tanıktan açıkça anlaşılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki *örgün* biçiminin, *örgin* sözcüğündeki ünlülerin uyuma girmesi ortaya çıkmış olabileceği, ayrıca eski Uygur Türkçesi metinlerinde ‘taht’ anlamıyla kullanıldığı dikkatlere sunuldu.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Aydın, E. (2007). *Şine Usu Yazıtı*. Çorum: KaraM.
- Aydın, E. (2016). Dialectal elements in the vocabulary of the Uyghur Khanate inscriptions. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 69(3), 285-300.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bang, W. ve von Gabain, A. (1931). *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun.
- Clark, L. V. (1977). Mongol Elements in Old Turkic?. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 75, 110-168.
- DTS: Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- ED: Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- EDAL: Starostin, S., Dybo, A. ve Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- Erdal, M. (1978). Irk Bitig Üzerine Yeni Notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1977, 87-119.
- Erdal, M. (2013). Kıtañ-Türk Dil İlişkileri. B. Gül (Ed.), *Bängü beläk, Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde (193-197. ss.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Esztergár, M. (1963). Words pertaining to Housing and Dwelling in the Altaic Languages. D. Sinor (Ed.), *Aspect of Altaic Civilization* (Proceedings of the Fifth Meeting of the PIAC, Held at Indiana University, June 4-9, 1962) içinde (33-43. ss.). Bloomington: Indiana University.
- Kane, D. (2009). *The Kitan Language and Script*. Leiden-Boston: Brill.
- Menges, K. H. (1958). A Note on the Compound Titles in the Proto-Bulgarian Inscriptions. *Byzantion*, 28, 441-453.
- Mirsultan, A. (2010). *Die Alttürkischen Xuanzang-Biographie X, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St-Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- OTWF: Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ramstedt, G. J. (1913). Zwei Uigurische runeninschriften in der Nord-Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 30(3), 1-63.
- Sertkaya, O. F. (2003). İnşaat Yüksek Mühendisi Kâzım Mirşan'a Cevap: Öngre bingə başı Adlı Bir Tarihçimiz Var mı?. *Orkun*, 64, 26-29.
- Sümer, F. (1994). *Eski Türklerde Şehircilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekin, Ş. (1971). Metinlere Dayanarak Eski Türklerde Göçebe (=Ötüken) ve Şehir (=Hoçu) Medeniyetlerinin Tahlili. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 3, 35-60.
- Tekin, T. (1983). Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi. *Belleten*, 46/184, 795-838.
- Tuna, O. N. (1957). Bazı İmlâ Gelenekleri Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtların'da Birkaç Açıklama. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1957, 41-81.
- VEWT: Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae.
- von Gabain, A. (1944). Köktürklerin Tarihine Kısa Bir Bakış I: Stepte Yaşayan Köktürkler (682-742). (Çev. Saadet Çağatay). *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(5), 685-690.
- von Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldırım, F. (2017). *Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Erhan AYDIN

Zieme, P. (1975). *Manichäisch-türkische Texte. -Texte, Übersetzung, Anmerkungen-*. Berliner Turfantexte V. Berlin: Akademie Verlag.